

An Analysis of the Precedence and Succession of Coordinated Singular Terms in the Holy Qur'ān

Qader Qaderi ¹ , Hasan Sarbaz ² , Abdol-Ahad Ghaibi ³ , Mohammad Jahangiri Asl ⁴

1. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran.

(Corresponding Author) Email: qaderi@pnu.ac.ir

2. Associate Professor of Arabic Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. Email: h.sarbaz@uok.ac.ir

3. Professor of Arabic Language and Literature, Shahid Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran.

Email: abdolahad@azaruniv.ac.ir

4. PhD Graduate in Arabic Language and Literature, Oshnaviyeh, Iran. Email: mnsa.8793@gmail.com

Research Article

Extended Abstract

Introduction

The Holy Qur'ān, as a revealed text unparalleled in Arabic literature, constitutes the greatest miracle of the Seal of the Prophets and an eminent exemplar of eloquence and rhetorical excellence. Among its less frequently examined features is the precision of its word order and the employment of subtle rhetorical devices, such that even the slightest alteration in the placement of words may affect both meaning and rhetorical impact. The precedence and succession in the coordination of singular terms is one such phenomenon observable in certain Qur'ānic verses, occasionally giving rise to questions and interpretive challenges among readers and scholars of Qur'ānic studies.

This phenomenon not only contributes to a more accurate understanding of the meanings of the verses but also manifests the literary subtlety and rhetorical inimitability of the Qur'ān. Careful examination of this feature, in addition to clarifying underlying syntactic and rhetorical principles, enhances the analytical capacity of scholars and students of the sacred text. The present study seeks to demonstrate that word order in the Qur'ān is neither arbitrary nor incidental, but rather governed by deliberate wisdom and established rhetorical and literary principles. The principal research questions are: (1) in which instances do precedence and succession occur in the coordination of singular terms, and (2) what syntactic and rhetorical considerations justify this ordering? This inquiry, beyond uncovering rhetorical subtleties, facilitates a deeper and more precise appreciation of the Qur'ān's literary inimitability and highlights its masterful expressive techniques.

Research Methodology

This study adopts a descriptive approach employing qualitative content analysis. The data consist of selected Qur'ānic verses in which precedence or succession of coordinated singular terms is observed. These instances were examined in light of established syntactic and rhetorical theories, as well as prior scholarly analyses, in order to determine the underlying reasons for such arrangements.

The research procedure involved identifying occurrences of precedence and succession,

Received: 2024-04-22 | Received in revised form: 2024-09-07 | Accepted: 2024-11-20 | Published online: 2026-04-21

◆ How to cite: qaderi,Q , Sarbaz,H , Gheibi,A A and Jahangiri Asl,M . (2026). An Analysis of the Precedence and Succession of Coordinated Singular Terms in the Holy Qur'ān. (e134-155). *Stylistics Studies of the Holy Quran*, 10(18), e134-155 doi: [10.22034/sshq.2024.453722.1453](https://doi.org/10.22034/sshq.2024.453722.1453)

classifying them according to their probable causes, and analyzing the impact of word order on meaning and interpretation. Through careful extraction and examination of relevant verses, the study demonstrates how the precedence and succession of coordinated terms—while conforming to syntactic and rhetorical principles—both facilitate clearer comprehension and reveal the coherence and aesthetic strength of the Qur’ān’s literary structure. The analysis further shows that even in constructions involving the coordinating particle ‘wa’ (and), word order follows specific principles designed to achieve semantic emphasis and rhetorical elegance.

Findings

The findings indicate that precedence and succession in the coordination of singular terms arise from multiple considerations, which may be categorized into four principal types:

1. **Precedence Based on Temporal Priority:** In some cases, a term is advanced due to historical or chronological precedence. A notable example is the precedence of *ins* (humankind) over *jinn* in certain verses, reflecting the historical presence and relative significance of humankind in relation to the *jinn*. This ordering enhances semantic precision and enables readers to perceive more clearly the chronological sequence of beings or communities and the order of events and addresses.
2. **Precedence Based on Honor and Rank:** Certain terms are placed first by virtue of their dignity, rank, or special status. For example, the precedence of Christians (*Naṣārā*) over Sabeans (*Ṣābi’īn*) signifies the higher standing of the People of the Book in comparison to the Sabeans. Similarly, the precedence of Moses over Aaron in some verses—despite Aaron’s seniority in age—reflects Moses’ superior prophetic rank. This type of precedence illustrates deliberate and skillful selection in word placement and underscores the rhetorical refinement of the text.
3. **Precedence to Remove Ambiguity and Prevent Misinterpretation:** In certain instances, precedence serves to prevent misunderstanding or eliminate potential ambiguity. A clear example is the precedence of Aaron over Moses in verse 7 of Surah *Tā Hā* (Qur’ān 20). Had the order been reversed, it might have given rise to the misconception that the Qur’ānic address was directed to Pharaoh. This arrangement demonstrates the Qur’ān’s careful attention to clarity of meaning and audience comprehension.
4. **Precedence Based on Physical Attributes or Special Power:** In some verses, precedence reflects distinctive attributes or extraordinary abilities. For instance, the precedence of *jinn* over *ins* in verse 17 of Surah *al-Naml* (Qur’ān 27) and verse 33 of Surah *al-Raḥmān* (Qur’ān 55) corresponds to the exceptional physical abilities attributed to the *jinn* in comparison with humans. This ordering not only ensures semantic accuracy but also manifests an aspect of the Qur’ān’s rhetorical artistry and precise structural design.

Conclusion

The findings demonstrate that every instance of precedence and succession in the Holy Qur’ān is grounded in discernible wisdom and conforms to established syntactic and rhetorical principles. Even in constructions employing the coordinating particle ‘wa’, the sequence of terms reflects remarkable precision and subtlety in Qur’ānic expression. Examination of this phenomenon enables deeper comprehension of the verses and a more nuanced appreciation of the Qur’ān’s literary inimitability. Moreover, the study of word order—beyond its scholarly significance—enhances the analysis of sacred texts and deepens awareness of their rhetorical beauty. This research thus contributes to a more precise understanding of Qur’ānic discourse and supports more informed engagement with its literary techniques.

Keywords: Precedence; Succession; Coordination of Singular Terms; Qur’ānic Rhetoric; Qur’ānic Content Analysis

واکاوی تقدّم و تأخّر عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم

قادر قادری^۱، حسن سرباز^۲، عبدالاحد غیبی^۳، محمد جهانگیری اصل^۴

۱. استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) پست الکترونیک: qaderi@pnu.ac.ir

۲. دانشیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. پست الکترونیک: h.sarbaz@uok.ac.ir

۳. عبدالاحد غیبی؛ استاد زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

پست الکترونیک: abdolahad@azaruniv.ac.ir

۴. دانش آموخته دکتری زبان و ادبیات عربی، دبیر آموزش و پرورش، اشنویه، ایران. پست الکترونیک: jahangiri@yahoo.com

پژوهشی

چکیده

در قرآن کریم واژه‌هایی هستند که در آیه یا آیاتی مقدّم، و در مواردی دیگر مؤخّر گشته‌اند. این موضوع به‌گونه‌ای فنی و ماهرانه صورت گرفته که گاهی کار را بر حافظان کلام وحی مشتبه می‌گرداند. به همین جهت تلاش می‌شود که مواردی از تقدّم و تأخّر عطف مفرد بر مفرد در قرآن مشخص گردد و با استمداد از ابزارها و روش‌های شناخته‌شده در میراث کهن اسلامی، و نظریات مدوّن در آثار برجای مانده از گذشتگان، زیبایی‌های بلاغی و نحوی و ادبی آن واکاوی شود؛ زیرا قرآن یک شاهکار ادبی است و یکی از راه‌های شناخت و تفسیر صحیح این متن مقدس، نگرش ادبی و توجه به ویژگی‌های سبک‌شناختی آن است. در این پژوهش تلاش می‌شود با استفاده از روش توصیفی و شیوة تحلیل محتوا به بیان دلایل نحوی و بلاغی موارد تقدّم و تأخّر پدیده عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم پرداخته شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تقدّم واژگان در عطف مفرد بر مفرد دلایل مختلفی دارد از جمله: تقدّم واژه به خاطر تقدّم زمانی آن، تقدّم واژه به خاطر شرافت امکانت آن، تقدّم واژه به خاطر رفع ابهام و دفع توهم از آن و تقدّم واژه به خاطر خلقت شگفت‌انگیز و نیروی جسمانی زائدالوصف آن.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، عطف مفرد بر مفرد، تقدّم، تأخّر.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳ | تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۶/۱۷ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۳۰ | تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱

♦ استناد به این مقاله: قادری، قادر، سرباز، حسن، غیبی، عبدالاحد و جهانگیری اصل، محمد. (۱۴۰۵). واکاوی تقدّم و تأخّر عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم. (۱۵۵-۱۳۴). *مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم*. ۱۰ (شماره اول)، ۱۵۵-۱۳۴. doi: 10.22034/sshq.2024.453722.1453

۱- مقدمه و بیان مسئله

قرآن کریم مهم‌ترین معجزهٔ پیامبر خاتم و والاترین کلام می‌باشد، و هرگز نمی‌توان به سبک و روش آن سخن گفت، و اگر تمامی مردمان جمع شوند و با یکدیگر همفکری کنند تا مانند آن را بیاورند، هرگز راه به جایی نمی‌برند: «قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا» (اسراء/۸۸). یکی از جنبه‌های اعجاز قرآن کریم که همواره توجه ادیبان و سخن‌وران را به خود جلب کرده و آنان را تحت تأثیر قرار داده است، اعجاز بیانی و جنبه‌های زیبایی‌شناختی آن می‌باشد. قرآن کریم اگرچه کتابی است وحیانی و دارای قدسیّت آسمانی، ساختاری زبانی - ادبی دارد که فنون ادبی و بلاغی بکار رفته در آن، هر باریک‌اندیشی را به وجد می‌آورد. استحکام ساختار ادبی آن تا جایی است که هر واژه، بلکه هر حرکت و زیروبمی در آن از حساب ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

البته بسیاری از مردم از مسلّمات لغوی قرآن آگاه نیستند، و شناختی از اسرار آن ندارند. بسی دشوار است که چنین افرادی بدون این‌که راهنمایی باشد که آنان را با این همه فنون و زیبایی آشنا سازد، شگفتی‌هایی را که در لابلای تعابیر منحصر به فرد قرآن وجود دارد، درک نمایند. این تحقیق گامی کوچک اما مؤثر برای نیل به این مهم می‌باشد، و پرده از روی قسمتی از اسرار بلاغت قرآن برداشته و خوانندهٔ فارسی‌زبان را با گوشه‌ای از زیبایی‌ها و شگفتی‌های این کتاب ارجمند آگاه می‌سازد.

این پژوهش حول محور واژگانی از قرآن کریم است که معمولاً برای بسیاری از دست‌انداران قرآن و قرآن‌پژوهان، پرسش‌ها و ابهاماتی را ایجاد می‌نماید، و معمولاً منشأ برخی از این پرسش‌ها و ابهامات، تقدم و تاخیر همان واژه در آیه‌ای مشابه است.

۱-۱- پرسش‌های پژوهش:

- ۱- تقدم و تاخیر عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم در چه مواردی صورت گرفته است؟
- ۲- نکات نحوی و بلاغی تقدم و تاخیر در عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم کدام‌اند؟

۱-۲- پیشینهٔ پژوهش

بحث دربارهٔ قرآن و شناخت مسائل گوناگون آن، از قرن‌ها پیش مطرح بوده و همواره در طول تاریخ، پژوهشگران حوزهٔ علوم قرآنی در این زمینه آثار گران‌بهای از خود به یادگار گذاشته‌اند و این مطالعات، قدمتی بالغ بر هزار سال داشته و پیوسته نیز ادامه دارد. آثاری چون «معانی القرآن» نوشتهٔ یحیی بن زیاد فراء، (متوفای ۲۰۷ق)، «اعجاز القرآن» تألیف ابو عبیده معمر بن المثنی، (متوفای ۲۰۹ق)، «تأویل مشکل القرآن» تألیف ابن قتیبه دینوری، (متوفای ۲۷۶ق)، «البيان في اعراب القرآن»، «عجائب علوم القرآن» تألیف ابوالبرکات،

عبدالرحمان انباری، (متوفای ۳۲۸ق)، «النکت فی اعجاز القرآن» تألیف ابوالحسن، علی بن عیسی رمانی، (متوفای ۳۸۶ق)، «بیان اعجاز القرآن» تألیف ابوسلیمان احمد بن محمد بستی خطابی، (متوفای ۳۸۸ق) (معرفت، ۱۳۷۹ش: ۵-۴)، «دلائل الاعجاز» و «أسرار البلاغ» تألیف عبدالقاهر جرجانی با محوریت اعجاز و بلاغت قرآن تنها پاره‌ای از آثار ارجمندی است که در این حوزه نگاشته شده است.

در دوره معاصر نیز پژوهش‌های خوبی در رابطه با موضوع تقدیم و تأخیر در قرآن صورت گرفته است که به برخی از آن‌ها به ترتیب زمانی اشاره می‌شود:

محمد نبی احمدی، رضا امانی، مصیب مرزبانی (۱۳۹۴) در مقاله «معانی تقدیم و تأخیر ساختارهای متشابه قرآن با تکیه بر تفاسیر مجمع البیان، المیزان و نمونه»، مجله اندیشه علامه طباطبایی، دوره ۲، شماره ۳، صفحه ۱۳۹-۱۶۰، به بررسی تفاسیر نامبرده و برخی تفاسیر دیگر در مسئله تقدیم و تأخیر آیات متشابه لفظی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که تک تک آیات متشابه لفظی قرآن کریم که تقدیم و تأخیر در آن‌ها به وقوع پیوسته، دلیل و حکمت منحصر به فردی دارند؛ زیرا در قرآن کریم، تکرار عشی که منتهی به تفنّن و سرگرمی باشد، وجود ندارد.

وحیده شهریاری و حسین خاکپور (۱۳۹۴) در مقاله «بررسی شناخت تقدیم و تأخیر در فهم قرآن با تکیه بر تفسیر تسنیم»، پژوهشنامه تفسیری کلامی قرآن، دوره ۲، شماره ۴، صفحه ۶۴۹-۶۶۹، به بررسی نقش تقدیم و تأخیر در فهم قرآن با تکیه بر تفسیر آیت الله جوادی آملی اختصاص داده و نتیجه گرفته‌اند که ایشان وجود تقدیم و تأخیر را به سبب حکمت‌هایی از جمله افاده توحید و حصر، حصر مشهود در معبود، توجه به رکن اصلی عبادت، کثرت و مناسبت و... دانسته است که در صورت کشف، در فهم آیات نقش مؤثری دارد.

محمود شهبازی و احمد امید علی (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «تقدیم و تأخیر و بازتاب آن در ترجمه قرآن»، مجله پژوهش‌های ادبی-قرآنی، سال پنجم، شماره ۳ (پیاپی ۱۹)، نشان داده‌اند که زیبایی تقدیم و تأخیر در پرتو نظریه نظم واژگان قابل فهم بوده و در پرتو همین نظریه، ترجمه‌ی هر متن ادبی به‌ویژه قرآن که دارای نظم فرا بشری است مشکل است؛ اما باین وجود می‌توان با یافتن معادلی مناسب در زبان مقصد به ترجمه برخی از تقدیم و تأخیرها مبادرت ورزید.

قادر قادری، حمزه حاجی، جعفر صدری (۱۳۹۶) بررسی تقدّم و تأخّر جار و مجرورها (مطالعه موردی قرآن کریم)، نشریه مشکوّه، دوره ۳۶، شماره ۳-شماره پیاپی ۱۳۶، صفحه ۷۹-۹۵. در این جستار آمده است که تقدیم و تأخیر یکی از شیوه‌های بیانی قرآن و از اسباب اجمال آن است که بر اعجاز، زیبایی روش و اسلوب قرآن کریم دلالت دارد. بررسی مصادیق

گونگون تقدیم و تأخیر جار و مجرور در قرآن کریم، نشان می‌دهد که این موضوع به فهم بیشتر آیات و آشنایی با روش و فنون بلاغت و فصاحت و در نهایت درک بهتر اعجاز قرآن می‌انجامد. افزون.

ابراهیم نامداری، عسگر بابازاده اقدم، (۱۳۹۷) شکستن نرم معمول زبان (تقدیم، تأخیر و التفات) در جزء ۲۷ قرآن کریم، نشریه مطالعات سبک‌شناسی قرآن کریم، دوره ۲، شماره ۱ - شماره پیاپی ۲، صفحه ۳۴-۴۸. این پژوهش می‌کوشد تا بهره‌مندی قرآن از امکانات زبانی و شگردهای زیبایی‌آفرینی را با ارائه نمونه‌هایی از آشنایی‌زدایی در آیات شریف جزء ۲۷ قرآن به تصویر کشد و در نهایت با تکیه بر تفاسیر ادبی قرآن کریم و تحلیل دیدگاه مفسران، تأثیر این امر را در کشف معنای مقصود توسط مخاطب و کسب التذاذ را که منجر به تدبر و تفکر بیشتر در آیات قرآن توسط مخاطب می‌شود، نظاره‌گر باشد.

احمد داوری چلقائی (۱۴۰۰) تقدیم و تأخیر در تفسیر أحسن الحديث، مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم، دوره ۵، شماره ۸. پژوهش حاضر به بررسی مسئله «تقدیم و تأخیر» در «تفسیر احسن الحديث» آیت‌الله قرشی پرداخته است. نویسنده پس از ذکر انواع تقدیم و تأخیر و بررسی شیوه‌های مختلف بیان آن در تفسیر احسن الحديث، نتیجه گرفته است که از نظر این تفسیر مهم‌ترین اغراض تقدیم و تأخیر در آیات قرآن، حصر و اختصاص، تأکید بر اهمیت مطلب، بیان شرافت و فضیلت، بیان عظمت، بیان تقدم وجودی، توجه به سیاق، بیان قبح مطلب و رعایت فواصل آیات است.

سجاد نیازی فرد و سید مصطفی احمدزاده (۱۴۰۰) تقدیم و تأخیر در قرآن از نگاه طباطبایی، پژوهشنامه نقد آراء تفسیری سال دوم، شماره ۲ (پیاپی ۴). در این مقاله، ضمن بررسی اسباب تقدیم و تأخیر از دیدگاه طباطبایی، گزارشی از نوآوری‌های وی در گسترش اسباب تقدیم و تأخیر هم چون استرحام، اشفاق و بیان شمول ارائه شده و در کنار آن، تبیین نوآورانه طباطبایی از مفهوم تقدیم و تأخیر نیز تبیین گردیده است.

نصیرالدین جوادی (۱۴۰۰) نگرشی جامع به گونه‌شناسی تقدیم و تأخیر لفظی در قرآن، نشریه پژوهش‌های قرآنی، دوره ۲۶، شماره ۹۹ - شماره پیاپی ۹۹، صفحه ۳۱-۵۴. این پژوهش در پی آن است که پس از تبیین گونه‌های ارائه شده، نخست به نقد و بررسی آن‌ها پرداخته و در پایان با ارائه دسته‌بندی جامع، دیدگاه‌های قبلی را غنی‌تر سازد. در پایان، گونه‌شناسی تقدیم و تأخیرهای لفظی در شش دسته قرار گرفته است که شامل تقدیم و تأخیر نحوی و جوبی، نحوی جوازی، نحوی اضطرابی، رتبی، تفسیری و مقایسه‌ای می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود اگرچه در پژوهش‌های فوق‌الذکر به موضوع تقدیم و تأخیر در قرآن کریم پرداخته شده، ولی در هیچ‌کدام از آن‌ها به طور اختصاصی موضوع تقدم و تأخر عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم بررسی نشده است.

۲- تقدّم و تأخّر عطف مفرد بر مفرد در قرآن کریم

عطف دارای سه نوع است: عطف مفرد بر مفرد، عطف جمله بر جمله، عطف‌های مختلف، یعنی مواردی که در برخی از آن‌ها مفرد بر جمله عطف و در مواردی جمله بر مفرد عطف شده است. آنچه در این جستار به آن پرداخته خواهد شد، عطف مفرد بر مفرد است. از آنجاکه در تمام شاهد مثل‌هایی که در این جستار به آن‌ها استناد شده، حرفِ عطف «واو» بکار رفته است، قبل از ورود به مباحث این باب، ضرورت دارد که آرا و نظرات نحویان در رابطه با «واو عطف» موردبررسی قرار داده شود تا مشخص گردد که آیا «واو عطف» مفید ترتیب است یا نه؟

در رابطه با عطف مفرد بر مفرد، میان اهالی فن اختلاف نظر وجود دارد؛ بصری‌ها معتقدند که «واو عطف» در این زمینه مفید ترتیب نیست، بلکه منحصراً بیانگر «جمع و شراکت» است، حال آنکه کوفی‌ها با این نظر مخالف هستند و آن را مفید ترتیب می‌دانند (مالقی، ۱۹۷۵: ۴۱۱-۴۱۰). مثلاً چنان چه بگوییم: «قام زید و عمرو» سه احتمال قابل طرح است: این که هر دو باهم برخاسته باشند، یا این که زید قبل از عمرو برخاسته باشد و یا این که عمرو قبل از زید برخاسته باشد (مرادی، ۱۹۸۳: ۱۵۸).

در رابطه با عطف جمله بر جمله می‌توان گفت که «واو عطف» نه در لفظ و نه در معنا مفید مشارکت نمی‌باشد، بلکه فقط بیانگر نوعی همسویی در جمله است، و از این طریق درمی‌یابیم که این دو جمله در زمانی واحد ارائه شده‌اند و یا یک مطلب را دنبال می‌نمایند. به همین خاطر به وسیلهٔ واو عطف، جملهٔ خبریه بر جملهٔ خبریه عطف می‌گردد، و یا جملهٔ خبریه بر جملهٔ طلبیه عطف می‌شود. هم چنان که به وسیلهٔ آن، جملهٔ طلبیه بر جملهٔ طلبیه و نیز جملهٔ طلبیه بر جملهٔ خبریه عطف می‌شود. مانند: قام زید وقعد عمرو، وقام زید واقعد (مالقی، ۱۹۷۵: ۴۱۵).

در این رابطه باید گفت که چندان مهم نیست واو مفید ترتیب باشد یا نه، زیرا متکلم خود آنچه را که در نزد او مهم‌تر است مقدّم می‌دارد، پس در این که واو را مفید ترتیب ندانیم، هیچ ضرری بر این موضوع مترتب نخواهد شد، زیرا می‌توان «ترتیب» را از قراین دیگری مانند سیاق جمله استنباط نمود. هم چنان که عده‌ای نیز چیدمان واژگان را برحسب ترتیب معانی در ذهن و اندیشه و با استفاده از یکی از فاکتورهای پنج‌گانهٔ زمان، ذوق و سلیقه، رتبه، سبب، فضیلت و کمال قرار داده‌اند (سهیلی، بی تا: ۲۰۹).

۲-۱- تقدّم «نصاری» بر «صابئین» و تأخّر آن

در این فرمودهٔ خداوند متعال، «نصاری» بر «صابئین» مقدّم شده است: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ» (بقره/۶۰).

و «نصاری» در دو آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ» (حج/۱۷) و «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (مائده/۶۹)، به دنبال «صابئین» آمده است.

در اینجا این سؤال مطرح است که راز تقدم «نصاری» بر «صابئین» در سورة بقره، و تأخر آن در دو سورة دیگر چیست؟ و چرا این دو واژه در سورة بقره و حج به صورت منصوب و در سورة مائده به صورت مرفوع آمده است؟

برای درک این مطلب باید گفت که «صابئین» بر «نصاری» تقدم زمانی دارند، زیرا «صابئین» قبل از نصاری وجود داشته‌اند، و این که «نصاری» نسبت به «صابئین» از شرافت و مکانت بیشتری برخوردارند، زیرا آنان اهل کتاب می‌باشند، اما «صابئین» هیچ کتابی ندارند. بنابراین «نصاری» در سورة بقره به جهت رعایت جایگاه کتاب آنان مقدم شده است. ولی در سورة حج «نصاری» مؤخر شده است، چرا که از حیث زمانی بعد از «صابئین» قرار دارند. اما در سورة مائده هر دو مسئله رعایت گردیده است؛ چرا که «صابئون» لفظاً مقدم است و آن به جهت تقدم زمان آنان است، اما تقدیراً مؤخر می‌باشد، زیرا واژه «الصابئون» به صورت مرفوع به کار رفته است بنابراین که مبتدا است و خبر آن محذوف است و هدف از آن این است که از نظر جایگاه نحوی بعد از آن و اسم و خبر آن قرار گیرد، انگار گفته شده: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى حَكَمَهُمْ كَذَا، وَالصَّابِئُونَ كَذَلِكَ» (زمخشری، ۱۴۰۷، ج ۱: ۶۶۰).

در اینجا «صابئون» بنا بر "مبتدا واقع شدن" مرفوع گشته است، هم چنان که می‌گوییم: «إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمٌ» و منظور ما این است که: «إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرُو قَائِمٌ» و خبر «عمر» به جهت دلالت خبر «إِنَّ» بر آن، حذف شده است (أبو حیان، ۲۰۰۱، ج ۳: ۵۴۱).
در اینجا چند پرسش بدین شکل مطرح است:

۱- چرا «صابئون» مرفوع گشته و به صورت منصوب وارد نشده است، و این مطلب سبب شده است که کلام دارای دو جمله باشد؟ حال آنکه اگر منصوب می‌شد کلام دارای یک جمله می‌بود، و قاعدتاً این سبک بلیغ تر است، و مقصود نیز که بیان سرزنش و توبیخ صابئین به دلیل غوطه‌ور شدنشان در کفر و بی باوری است، حاصل می‌شد؟!
در پاسخ گفته شده است که:

چنان چه منصوب و عطف می‌شد، ممکن نبود که این صنف [=صابئون] را جدا نمود و به طور خاص آنان را مورد اشاره قرارداد، آن گونه که اکنون به طور خاص به آنان اشاره شده است، زیرا اصناف قبلی همگی در قالب عطف مفرد بر یکدیگر عطف شده‌اند، ولی «صابئون» به صورت جمله عطف شده است. اما در حالت مرفوع شدن از حالت عطف افراد خارج می‌شود، و به صورت ویژه و سوای از بقیه اصناف، از جایگاه خاصی برخوردار خواهد

گردید، و تقدیر آن چنین خواهد شد: و الصابئون كذلك، و هم چون بقیه اصناف به حساب آمده است. و فایده تقدیم [صابئون] بر خبر این است که در وسط قرار گرفتن این مبتدا - که خبرش حذف شده است - در میان مبتدا و خبر، می تواند به صورتی بهتر و واضح تر بر حذف خبر خود دلالت نماید، که در صورت تأخیر، این گونه واضح و شفاف بر خبر محذوف خود دلالت نمی کرد (ابن المنیر، ۱۹۷۲، ج ۱: ۶۳۲).

۲- چرا در سوره حج، جایگاه نصاری و کتاب آنان رعایت نشده است؟

در پاسخ باید گفت: «بسیاری از گروه هایی که در آنجا ذکر شده اند از قبیل: صابئون، مجوس و مشرکان دارای کتاب نیستند، و بر اساس زمان صورت گرفته است» (اسکافی، ۱۹۸۱م: ۲۱). و به دنبال نصاری، از مجوس نام برده شده است، زیرا مجوسی ها نیز در اعتقاد به دو خدا با نصاری شباهت دارند. پایان بخش این طوایف و گروه ها مشرکان هستند که از بقیه گمراه ترند، هم چنان که در ابتدای آن ها از مؤمنان سخن به میان آمده است که از دیگران هدایت یافته ترند (بقاعی، ۱۹۹۵، ج ۵: ۱۴۰).

۳- چرا در تمامی آیات، یهود بر صابئون تقدم پیدا کرده است؟

در پاسخ باید گفت: «یهود، موحد و یکتاپرست هستند، اما در میان نصاری، مشرک هم یافت می شود، زیرا گروهی از آنان می گویند: إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثٌ ثَلَاثَةٌ، به همین خاطر در سوره حج آنان را بعد از مجوس و مشرکان آورد، زیرا همچون پسینیان خود در شرک وجه اشتراک دارند» (ابن جماعه، ۱۹۹۰: ۱۰۰، مسئله ۳۴).

۲- ۲- تقدم «هارون» بر «موسی» و تأخر آن

«هارون» در این فرموده خداوند متعال بر «موسی» مقدم شده است: ﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى﴾ (طه/۷۰). ولی در دو آیه: ﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿﴾ (شعرا/۴۸-۴۷) و ﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿﴾ (اعراف/۱۲۲-۱۲۱)، «هارون» بعد از «موسی» آمده است.

در این زمینه گفته شده که این تقدیم و تأخیر به جهت رعایت فواصل آیات صورت گرفته (اسکافی، ۱۹۸۱: ۱۷۴، و ابن جماعه، ۱۹۹۰: ۱۸۷، مسئله ۱۶۵)، زیرا اکثر آیات در سوره طه به الف مقصوره ختم شده اند: (لِتَشَقَّى، يَخْشَى، اسْتَوَى، أَلْفَى، أَلْعَلَى، أُنَى، أَبْقَى، الدُّنْيَا، يَحْيَى، الْعَلَى، تَزْكَى، ...). و در بسیاری از موارد به خاطر زیباسازی کلام، فواصل آیات مورد توجه قرار گرفته است. از مصادیق این بخش می توان به اضافه شدن الف در ﴿الرُّسُولَا﴾ و ﴿السَّبِيلَا﴾ (احزاب/۶۷-۶۶) اشاره کرد. "الف" در این دو مورد به جای تنوین نیامده است، زیرا تنوین همراه با الف و لام جمع نمی شود، بلکه هدف از آن تشابه و همسویی با فواصل آیات قبلی و بعدی است (اسکافی، ۱۹۸۱: ۱۷۴).

عده‌ای نیز اعتقاد بر این دارند که «هارون» بدان جهت بر «موسی» مقدّم داشته شده است تا این توهّم دفع شود که منظور از گفته آنان در ﴿رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ﴾ فرعون است، زیرا اگر آنان فقط می‌گفتند: ﴿رَبِّ مُوسَى﴾ این توهّم به وجود می‌آمد که منظور آنان فرعون است، چراکه فرعون، موسی را در دوران کودکی پرورش داده بود. اما زمانی که همراه با موسی، هارون نیز ذکر شده، این توهّم برطرف می‌شود و وقتی که هارون بر موسی مقدّم می‌شود، دیگر هیچ اثری از این توهّم بر جای نمی‌ماند. نیز گفته شده است که عِلّت تقدّم «هارون» بر «موسی» این است که «هارون» از نظر سن از «موسی» بزرگ‌تر بود، و «موسی» به خاطر مکانت برترش بر او مقدّم شده است (آلوسی، ۱۹۷۸، ج ۹: ۲۶).

۳- ۲- تقدّم «لهو» بر «لعب» و تأخّر آن

واژه‌های «لهو» و «لعب» در دو جای قرآن در رابطه با «دین» و در چهار جای دیگر در رابطه با «دنیا» وارد شده‌اند. آنجا که در رابطه با «دین» وارد شده‌اند، یک‌بار «لعب» بر «لهو» مقدّم شده است، مانند: ﴿وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا﴾ (انعام/۷۰). و یک‌بار «لهو» بر «لعب» مقدّم شده است، مانند: ﴿الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا﴾ (اعراف/۵۱).

و آنجا که در رابطه با «دنیا» وارد شده‌اند یک‌بار «لهو» بر «لعب» مقدّم شده است، مانند: ﴿وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ﴾ (عنکبوت/۶۴). و در سه آیه «لعب» بر «لهو» مقدّم شده است: ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ (اعراف/۵۱). ﴿إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ (محمد/۳۶). ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ﴾ (حدید/۲۰).

قبل از هرگونه توضیحی، لازم است که به بیان معنای لغوی «لهو» و «لعب» پرداخته شود. «لهو» عبارت از چیزی است که آدمی را از مقصد و هدف اصلی غافل می‌گرداند (اصفهانی، بی‌تا: ۴۷۵، ماده «لهو»)، و «لَعِبَ الشَّخْصُ» یعنی کار بیهوده‌ای را انجام داد (عُمر، ۲۰۰۸، ج ۳: ۲۰۱۴)، و «لَعِبَ فُلَانٌ إِذَا كَانَ فَعْلُهُ غَيْرَ قَاصِدٍ بِهِ مَقْصِداً صَحِيحاً» یعنی فلانی کاری را انجام داد که هدف صحیحی را به دنبال نداشت. (الدانی، ۲۰۰۷: ۵۱۵)

با توجه به معنی لغوی واژگان فوق، عده‌ای مقدّم شدن «لعب» بر «لهو» را این‌گونه توجیه نموده‌اند که «لعب» در دوران کودکی صورت می‌گیرد، و «لهو» در زمان جوانی، و طبیعتاً زمان کودکی قبل از زمان جوانی است. بنابراین باید آنچه را که مربوط به دوران کودکی است بر آنچه مربوط به دوران جوانی می‌باشد، جلو انداخت (انصاری، ۱۹۸۵: ۹۰، مسئله ۲۹۹).

ابن جماعه نیز می‌گوید: «اللَّهُوُ عَنْ الشَّيْءِ» به معنی ترک نمودن و اهمال کردن آن چیز و روی گردانی از آن و فراموش کردنش می‌باشد. و «لهو» در سوره اعراف بعد از ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ (اعراف/۴۸) وارد شده است که بیانگر توبیخ و سرزنش آنان به سبب روی گردانی‌شان از حق و پشت سر انداختن آن است. به همین خاطر به دنبال آن

فرمود: «فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ» (اعراف/۵۱). هم چنین آیه سوره عنکبوت بعد از این فرموده خداوند متعال وارد شده است: «وَلَيْتُنَّ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ» (عنکبوت/۶۱) که بیانگر روی گردانی آنان از حق است، این در حالی است که حق را کاملاً می شناسختند. اما جاهای دیگر که «لهو» در آنها وارد شده است، در باب ذم دنیا و مشغول گشتن از ذکر و یاد خدا و سرگرم شدن به زینت و زخارف دنیا می باشد» (ابن جماعه، ۱۹۹۰: ۱۷۵، مسئله ۱۴۶).

البته این برداشت ها، زیبا و نیکوست، اما این گونه نیست که هر جا «لعب» بر «لهو» جلو افتاده باشد همگی در سیاق ذم دنیا است، چرا که آیه شماره هفتاد از سوره انعام - آن گونه که از آن سخن به میان آمد - در رابطه با دین است. به همین خاطر بهتر است که میان این دو موضوع یعنی ارتباط «لهو» و «لعب» به شرح ذیل تفاوت قائل شد:

۱. «لهو» و «لعب» مربوط به دین:

در آیه شماره هفتاد از سوره انعام «لعب» بر «لهو» مقدم شده است، زیرا در رابطه با گروه خاصی از کفار نازل شده است؛ آنهایی که آیات خدا را می شنیدند و آن را مورد تمسخر و استهزا قرار می دادند و به بازیچه اش می گرفتند، و اوقات فراغت خود را با مسخره کردن آن پر می کردند، و هیچ سود و منفعتی را در آن نمی دیدند. این کار آنان به منزله «لعب» و بازی کردنشان بود. سپس به وسیله گرایش به دنیا، از تدبیر در آن بازماندند و سرگرم شدند، و این همان «لهو» و سرگرمی آنان بود.

در آیه شماره پنجاه و یک از سوره اعراف «لهو» بر «لعب» مقدم شده است، زیرا در رابطه با عموم کفار است و فقط به کسانی اختصاص ندارد که آیات را می شنیدند، به همین خاطر کاری که اکثریت آنان بدان مشغول بودند، بر کاری مقدم شده است که تعداد اندکی از آنان بدان روی آورده بودند. سپس چون به کار خود راضی و خشنود بودند، و آن را دوست می داشتند، اما در عین حال هیچ نفع و فایده ای را برایشان در بر نداشت، عمل آنان به بازی می ماند، همان گونه که بازی، آدمی را به وجد می آورد اما در عین حال فایده ای هم برایش ندارد. و بیشتر کفار به آفت «لهو» گرفتار شده بودند.

کرمانی در توجیه تقدم «لهو» می گوید:

«لهو» در سوره اعراف مقدم شده است، زیرا آنان به وسیله سرگرمی های کاذبی که برای خود پیدا کرده بودند، روز آخرت و لقای پروردگار را به فراموشی سپرده بودند. پس چون آنان در اثر سرگرمی های جانبی [لهو] از یاد قیامت و ذکر خداوند غافل مانده بودند، ابتدا به ذکر سبب آن پرداخت. ولی در سوره عنکبوت، مراد از ذکر آن دو، زمان دنیا است و این که دنیا به سرعت منقضی شده و دوام کمی دارد: «وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ

لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ». یعنی زندگانی روز آخرت هیچ پایان و انتهایی ندارد. به همین خاطر، ابتدا «لهو» را ذکر نمود، چراکه آدمی در زمان جوانی دچار سرگرمی و مشغولیت‌های گوناگون می‌گردد، و چنانچه میزان این مشغولیت‌ها را با دوران بازی که در مرحله کودکی صورت می‌گیرد مقایسه نماییم، درمی‌یابیم که دوران سرگرمی و مشغولیت‌های مختلف فکری و... به مراتب بیشتر از دوران بازی‌های کودکانه است. به همین خاطر چیزی را مقدم داشت که دوران آن بیشتر و گسترده‌تر است (کرمانی، ۱۹۹۷: ۴۹، مسئله ۱۰۰).

۲. «لهو» و «لعب» مربوط به دنیا:

خطیب اسکافی در رابطه با تقدم «لعب» در سه مورد یادشده می‌گوید:

«لعب» و بازی کردن در دوران کودکی صورت می‌گیرد، و دوران کودکی قبل از دوران جوانی است که معمولاً آدمی در آن مرحله دچار «لهو» و انواع سرگرمی می‌شود. آنچه در آیه بیست سوره حدید آمده است به‌خوبی بیانگر این حقیقت می‌باشد، زیرا چیدمان کلمات: «لعب»، «لهو»، «زینت»، «تفاخر» و «تکاثر» در این آیه بر اساس مراحل از زندگی انسان است که در هر مرحله، مورد خاصی از آن کلمات، معنا و مفهوم پیدا می‌کند. عمر انسان متشکل از مراحل و دوران مختلفی از قبیل؛ دوران بازی کردن «لعب»، دوران سرگرمی از طریق ابراز عشق و علاقه به زنان «لهو»، سپس دوران خودآرایی برای آنان و فخرفروشی بر دیگران «تفاخر»، وانگهی دوران زیاده‌طلبی و کثرت خواهی مال و اولاد است. به همین خاطر طبیعی است که «لعب» مقدم شود (اسکافی، ۱۹۸۱: ۱۲۲).

خطیب اسکافی در رابطه با تقدم «لهو» در سوره عنکبوت نیز می‌گوید:

تقدم «لهو» در این سوره بدان جهت صورت گرفته است که مقصود از آن، مبالغه ورزیدن در بیان کوتاه بودن مدت زمان دنیا در مقایسه با زمان آخرت است. زیرا در این آیه، زندگی دنیا به «لهو» و «لعب» تشبیه شده است، و طبیعتاً مدت زمانی را که انسان صرف سرگرمی‌های مختلف می‌کند به مراتب بیشتر از مدت زمان بازی‌های کودکانه‌اش است. به همین جهت «لهو» را بر «لعب» مقدم داشت (همان: ۱۲۴).

۴- ۲- تقدم «انس» و «ناس» بر «جن» و «جان» و «جَنَّة» و تأخر آن‌ها

تقدم «انس» بر «جن» در سه آیه صورت گرفته است:

۱- ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ (انعام/۱۱۲).

۲- ﴿قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ﴾ (اسرا/۸۷).

۳- ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ (جن/۵).

«انْس» بر «جان» در سه آیه تقدّم یافته است:

- ۱- ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ﴾ (رحمن/۳۹).
 - ۲- ﴿فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ﴾ (رحمن/۵۶).
 - ۳- ﴿لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ﴾ (رحمن/۷۴).
- و «جن» در چندین آیه بر «انْس» تقدّم یافته است:
- ۱- ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي﴾ (انعام/۱۳۰).
 - ۲- ﴿قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ﴾ (اعراف/۳۸).
 - ۳- ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ (اعراف/۱۷۶).
 - ۴- ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ (نمل/۱۷).
 - ۵- ﴿وَحَقَّقَ عَلَيْهِمُ الْقَوْلَ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ (فصلت/۲۵).
 - ۶- ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا﴾ (فصلت/۲۹).
 - ۷- ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ﴾ (احقاف/۱۸).
 - ۸- ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (ذاریات/۵۶).
 - ۹- ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا﴾ (رحمن/۳۳).

«الجنّة» در سه آیه بر «الناس» تقدّم یافته است:

- ۱- ﴿وَوَمَتَّ كَلِمَةً رَبِّكَ لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ (هود/۱۱۹).
- ۲- ﴿وَوَمَتَّ كَلِمَةً رَبِّكَ لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ (سجده/۱۳).
- ۳- ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ (ناس/۶).

در آیات ذکرشده، واژه‌های «جن»، «جنّة» و «جان» به کرات وارد شده است. اکنون این سؤال مطرح است که حقیقت این سه واژه چیست؟ ریشه اصلی این واژه‌ها از حروف [ج-ن] تشکیل شده است که به معنی پنهان نمودن چیزی از چشم کسی می‌باشد. و اکنون به‌طور مبسوط به بیان معنای لغوی این واژه می‌پردازیم:

* «جن» به دو معنی به کار رفته است:

۱. آن دسته از موجودات روحانی و غیبی که از دید انسان‌ها مخفی و پوشیده‌اند. طبق این تعریف، ملائکه و شیاطین هم «جن» به حساب می‌آیند. بنابراین می‌توان گفت که هر ملائکه‌ای «جن» است، اما هر «جن»ی ملائکه نیست.

۲. «جن» به معنی برخی از موجودات روحانی به کاررفته است، چراکه موجودات روحانی و نامرئی سه دسته‌اند؛ اخیار: و آنان همان فرشتگان‌اند، اشرار: و آنان شیاطین‌اند، و ترکیبی از اخیار و اشرار: که آنان «جن» هستند، به دلیل این فرموده خداوند متعال: ﴿وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِنَ الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾ (جن/۱۴).

* «جنه» به معنی گروه جّیان است، و گاهی نیز به معنی جنون و دیوانگی است.

* «جان» به معنی نوعی از «جن» است (اصفهانی، بی‌تا: ۹۷-۹۶، ماده «جن»).

در پرتو این توضیحات می‌توان گفت که «جن» در موارد زیادی مقدّم شده اما «انس» جز در شش مورد تقدّم پیدا نکرده است. دلیل این کار چیست؟ زرکشی می‌گوید: «انس» که در برخی موارد مقدّم شده است به خاطر شرافت و مکانت آن می‌باشد، و هر جا که «جن» مقدّم شده به خاطر قدمتی است که در خلقت و آفرینش دارند، یا بدان جهت است که خلقت و آفرینش آنان عجیب و شگفت‌انگیزتر، یا بدان جهت است که آنان از جسمی قوی‌تر برخوردارند (زرکشی، ۱۹۸۰، ج ۳: ۲۵۷).

این توجیه شاید چندان کافی نباشد، زیرا اشکالاتی بدان وارد است، و آن این‌که چرا در مواردی، به خاطر شرافت و جایگاهشان مقدّم شده‌اند، و در مواردی، به خاطر تقدّم زمانی جلو افتاده‌اند؟! سهیلی در پاسخ به این اشکال گفته است:

«علّت تقدّم «جن» بر «انس» این است که تلفظ «انس» سبک‌تر و راحت‌تر است، و آن به سبب نون خفیفه و سین مهموسه می‌باشد، به همین خاطر لفظی که ثقیل و سنگین‌تر است مقدّم داشته شده است، چراکه چنین لفظی به ابتدای کلام سزاوارتر است، زیرا متکلم در ابتدای کار نشاط بیشتری دارد» (سهیلی، بی‌تا: ۲۰۹).

در اینجا اشکالی که وارد می‌گردد این است که گاهی اوقات واژه‌ای را خفیف و سبک لحاظ نموده و آن را مؤخّر می‌دارند، و گاهی اوقات آن را ثقیل و سنگین به حساب آورده و مقدّم می‌دارند؟ سهیلی در رابطه با این تقدّم و تأخّر می‌گوید: «علّت این‌که در بیشتر موارد «جن» مقدّم شده این است که ملائکه نیز جزو «جن» محسوب می‌شوند و آنان از «انس» شرافت بیشتری دارند» (همان: ۲۱۱). به خلاف مواردی که «انس» مقدّم شده است، زیرا «جن» دربرگیرنده ملائکه نیست، چراکه هیچ‌گاه معصیتی از آنان سر نمی‌زند، و آن سه مورد ذیل است:

۱- ﴿لَمْ يَطْمِئِنِّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ﴾ (رحمن/۵۶ و ۷۴).

۲- ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ﴾ (رحمن/۳۹).

۳- ﴿وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ (جن/۵).

البته این توجیه زمانی صدق می‌کند که ملائکه را فاضل‌تر از انسان به حساب آوریم، اما این ادّعا را نمی‌توان قطعی به حساب آورد، چراکه انسان از «جن» فاضل‌تر می‌باشد،

زیرا تمامی انبیا و بزرگوارترین آنان که حضرت خاتم است از میان انسان‌ها مبعوث شده‌اند.

عَلَّتْ تَقْدَمَ «انس» در: ﴿لَمْ يَطْمِئُنْ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ﴾ این است چیزی مورد نفی قرار گرفته است که معمولاً اقدام به آن کار از ناحیه آنان ملموس تر و عینی تر است، و پرواضح است که «طمث» و هم‌خوابگی با زنان از سوی انسان‌ها کاملاً ملموس تر است تا این که این امر از سوی جنیان صورت گیرد. به همین خاطر ابتدا «انس» ذکر گردید و بر «جن» مقدم داشته شد که نزدیکی کردن آنان با زنان عینی تر و مشهودتر می‌باشد.

ابن القیم درباره تقدم «انس» در ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّنْ نَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ می‌گوید: این آیه درواقع حکایت گفتار جنیان مسلمان به هنگام شنیدن آیاتی از قرآن است. و اولین کسانی که مورد خطاب قرآن قرار گرفتند، انسان‌ها بودند، و قرآن بر پیامبر آنان نازل شد، و آنان بودند که قبل از جنیان قرآن را تصدیق و تکذیب کردند. پس، در گفتار جنیان مؤمن، «انس» به این اعتبار مقدم داشته شده است که قرآن ابتدا آنان را مورد خطاب قرارداد و ابتدا آنان قرآن را تصدیق و تکذیب کردند. نیز جنیان زمانی که به‌سوی قوم خود بازگشتند، چنین گفتند، بنابراین آنان با جلو انداختن «انس» بهترین روش تبلیغی را به کاربردند، و نوعی تهمت را از خود دور ساختند، تا قومشان آن‌ها را به پشتیبانی از انسان‌ها متهم ن سازند (جوزیه، ۱۹۷۰، ج ۱: ۶۶).

اکنون سه مورد باقی مانده را که در آن «انس» تقدم پیدا کرده است، بیان و به توضیح دلایل این تقدم‌ها پرداخته می‌شود:

۱- ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ (انعام/۱۱۲).

این آیه در سیاق تسلیت پیامبر (ص) نازل شده است، و این که ایشان در برابر شدت عداوت و دشمنی کافران قریش، غم به دل راه ندهند. به همین خاطر بهتر آن بود که «انس» مقدم شود، چراکه بدترین نوع برخورد‌ها از ناحیه آنان به ایشان رسید.

۲- ﴿قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ﴾ (اسراء/۸۸).

در این آیه، خداوند متعال توسط پیامبر عظیم‌الشأن اسلام (ص)، ثقلین، یعنی «انس» و «جن» را به مبارزه طلبیده است تا همانند قرآن را بیاورند، پس «انس» را مقدم داشت، زیرا قرآن به زبان آنان نازل شده است، و این که آنان اهل فصاحت و شیوا سرایی هستند، نیز پیامبر (ص) از میان آنان مبعوث شده است (بقاعی، ۱۹۹۵، ج ۱: ۵۰۸).

۳- ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ﴾ (رحمن/۳۹).

در این آیه نیز «انس» مقدم داشته شده، چراکه در آیه شماره چهارده، خلقت انسان را قبل از خلقت «جان» مطرح کرده است، حتی در ابتدای سوره نیز، بعد از ذکر «رحمن» و مطرح شدن تعلیم قرآن، از خلقت انسان سخن به میان آمده است، و علت این امر چیزی جز

این نیست که قرآن به زبان آنان و بر پیامبری که از میان آنان مبعوث شده، نازل گشته است. بنابراین، انسان‌ها اولین کسانی هستند که از این قرآن بهره‌مند شده‌اند. پس تقدّم «انس» با کلام قبلی کاملاً همسو و هماهنگ است، ضمن این‌که از جمال و زیبایی فواصل دارای یک نظم آهنگ نیز برخوردار است؛ فواصلی که با (الف و نون) ختم می‌گردد. با این توضیح ماقبل و مابعد آیه کاملاً همسو و هماهنگ خواهد بود.

اما دلایل تقدّم «جن» در آیات ذیل کاملاً واضح و مبرهن است:

۱- ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي﴾ (انعام/۱۳۰).

عَلَتْ تقدّم «جن» در این آیه این است که آنان مسبب اغوا و گمراهی انسان‌ها هستند، شاهد این ادعا آیه قبل از آن است: ﴿وَيَوْمَ يُخْشَرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدْ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا﴾ (انعام/۱۲۸).

در این آیه عَلَتْ این‌که جنیان خیل کثیری از انسان‌ها را به همراه دارند این است که این گروه فراوان را به گمراهی کشانده‌اند، به همین جهت ابتدا از آنان سخن به میان آورد. سپس که بعثت انبیا را به آنان گوشزد نمود باز آنان را مقدّم داشت. عده‌ای نیز گفته‌اند چون جنیان در این صحنه، گروه غالب و پیروزمند به حساب آمده‌اند، آنان را مقدّم داشته است (بقاعی، ۱۹۹۵، ج ۷: ۲۷۱).

۲- ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّوْنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا﴾ (انعام/۱۳۰).

عَلَتْ تقدّم «جن» در این آیه نیز شبیه آیه قبلی است، به همین جهت، کفار ابتدا خواستار رؤیت «جن» شدند، زیرا آنان مسبب گمراهی‌شان شدند. در سورة ناس نیز «جنّه» بر «ناس» تقدّم پیدا کرده است: ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ (ناس/۶)، زیرا شرّ و اغوای آنان بیشتر و عداوت و دشمنی‌شان آشکارتر می‌باشد.

۴- ﴿قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ﴾ (اعراف/۳۸).

۵- ﴿فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ (فصلت/۲۵ و احقاف/۱۸).

در این دو آیه که از امت‌های گذشته سخن به میان آمده است، از آنجاکه آفرینش «جن» قبل از آفرینش «انس» صورت گرفته، بر «انس» تقدّم پیدا کرده است. نیز به خاطر این‌که آنان پایه‌گذار گمراهی بوده‌اند (بقاعی، ۱۹۹۵، ج ۷: ۳۹۷، باب بیان عَلَتْ تقدّم در آیه ۳۸ اعراف)، نیز به دلیل این‌که عرب‌ها، جنیان را بزرگ می‌پنداشتند و به آن‌ها پناه می‌بردند (همان، ج ۱۸: ۱۵۷، باب بیان عَلَتْ تقدّم در آیه شماره ۱۸ احقاف). نیز در این حالت، گروهی تقدّم پیدا کرده‌اند که قوی‌تر هستند، و شکی نیست که تقدّم گروه

قوی‌تر، بهتر و اولی‌تر می‌باشد (همان، ج ۱۷: ۱۷۶، باب بیان علت تقدیم در آیه ۲۵ فصلت).

۶- «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا» (اعراف/۱۷۹).
دلیل تقدّم «جن» در این آیه، به‌مانند آیات قبلی، بسی آشکار است و نیازی به توضیح بیشتر ندارد.

۷- «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات/۵۶).
در این آیه به دلیل آن‌که به‌طور صریح از خلقت و آفرینش سخن رفته است، «جن» بر «انس» تقدّم پیدا کرده است، زیرا آفرینش آنان قبل از آفرینش انسان صورت گرفته است.
۸- «لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» (هود/۱۱۹، و سجده/۱۳).

در این دو آیه نیز دلیل تقدّم «الجنّة» بر «النّاس»، تقدّم زمان است، زیرا در سوره هود، قبل از این‌که به این قسمت از آیه برسیم، خداوند متعال می‌فرماید: «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ»، و در سوره سجده نیز قبل از این بخش از آیه می‌فرماید: «وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي» که بیانگر آن است وارد شدن آن دو گروه به جهنم، امری محتوم و غیرقابل برگشت می‌باشد. پس این موضوع، یک موضوع قدیمی است و ریشه در ازل دارد. به همین خاطر گروهی مقدّم شده‌اند که از حیث زمانی قدمت و پیشینه بیشتری دارند.

نیز در این دو سوره به موضوع آفرینش اشاره شده است؛ در سوره هود و در همان آیه می‌فرماید: «وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ»، و در آیه شماره هفت سوره سجده می‌فرماید: «الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِنْ طِينٍ» (سجده/۷)، و در آیات بعدی از مراحل مختلف آفرینش انسان تا زمان مرگش صحبت می‌نماید و این بیانگر آن است که رعایت ترتیب بر اساس تقدّم زمان، بهتر و شایسته‌تر است.

۹- «وَحَشِرْ لِّلْإِسْلَامِ جُنُودَهُ مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ» (نمل/۱۷).
در این آیه نیز «جن» بر «انس» تقدّم پیدا کرده است، و علت این کار یا قوّت و قدرت جسمی آنان است، و یا این‌که وضعیت شگفت‌انگیزتری دارند (زرکشی، ۱۹۸۰، ج ۳: ۲۵۸).

آیه: «يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا» (رحمن/۳۳) نیز دارای چنین وضعیتی می‌باشد، زیرا جن‌ها برای بالا رفتن از آسمان، از قدرت بیشتری برخوردارند، به دلیل این‌که خداوند متعال قوی‌ترین ابزار را که عبارت از شهاب‌سنگ‌ها است برای مقابله با آنان آماده کرده است، تا با این کار، آنان را از استراق سمع بازدارد. به همین جهت در این آیه مقدّم شده‌اند (عباس، ۱۹۹۱: ۲۲۳).

۵- ۲- تقدّم «قارون» بر «فرعون» و تأخّر آن

«قارون» در آیه ذیل بر «فرعون» و «هامان» تقدّم پیدا کرده است: ﴿وَقَارُونُ وَفِرْعَوْنُ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ﴾ (عنکبوت/۳۹).

در رابطه با این تقدّم و تأخرها چهار دلیل ارائه شده است:

۱- هنگامی که خداوند متعال در توصیف قوم عاد و ثمود بیان نمود که آنان چشم بینا داشتند: ﴿وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ﴾ (عنکبوت/۳۸)، از «قارون» شروع کرد، زیرا او به دلیل معرفت و شناختی که داشت، نیز به خاطر این که تورات را حفظ نموده بود، از همه آن قوم بصیرت و درایت بیشتری داشت.

۲- در تقدّم «قارون» تسلیت پیامبر نهفته است، زیرا پیامبر (ص) در نتیجه حسادت که قریش نسبت به ایشان داشتند، رنج و عذاب فراوانی را از آنان دید. همان گونه که قارون از قوم موسی بود و محنت زیادی را از آنان دید.

۳- علّت تقدّم «قارون» آن است که قبل از «فرعون» و «هامان» به هلاکت رسیده است. پس بر حسب واقعیت تقدّم یافته است.

۴- علّت تقدّم «قارون» آن است که نسبت به «فرعون» و «هامان» از جایگاه والاتری برخوردار بوده، زیرا ظاهر امر بیانگر آن است که به تورات ایمان داشته، و با موسی دارای قربت بوده است. و تقدّم آن در مقام خشم و غضب مبین آن است که برخورداری از چنین جایگاهی هیچ فایده‌ای به حال صاحبش ندارد (آلوسی، ۱۹۷۸، ج ۲۰: ۱۵۸).

اما تقدّم «فرعون» و «هامان» بر «قارون» در آیه بیست و چهار سورة غافر ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَقُرُونِ فَقَالُوا سَحِرٌ كَذَّابٌ﴾ بدان جهت است که آن آیه در سیاق نبوت و رسالت نازل گشته است، زیرا در آیه قبل از آن می‌فرماید: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾ (غافر/۲۳)، و پرواضح است که موسی ابتدا به سوی «فرعون» و «هامان» مأموریت یافت.

البته باید گفت این توجیه زمانی صدق می‌کند که مراد از «قارون» در آیه سورة غافر دوست موسی باشد. و گفته شده است که قارون شخص دیگری است که طلایه‌دار سربازان فرعون بود (آلوسی، ۱۹۷۸، ج ۲۴: ۶۱). پس اگر چنین باشد، در تأخّر او از آن دو هیچ اشکالی به وجود نمی‌آید، زیرا او پیرو بوده، و رتبه او از هامان پایین تر بوده است و فرعون بر آنان تقدّم پیدا کرده است چون او پادشاه بوده است.

۳- نتایج پژوهش

تقدّم و تأخّر یکی از شیوه‌های بیانی قرآن کریم است که بر زیبایی اسلوب آن دلالت دارد.

بعضی از مستشرقان مدعی شده‌اند که وجود این پدیده در مواضع متعدد از قرآن، موجب سردرگمی مخاطب می‌شود. بر این اساس، بررسی مصادیق گوناگون تقدّم و تأخّر معطوفات در قرآن نشان می‌دهد که این موضوع به فهم بیشتر آیات و آشنایی با روش و فنون بلاغت و فصاحت و درک بهتر اعجاز آن می‌انجامد.

این تحقیق بیانگر آن است هر واژه‌ای که در قرآن کریم مقدّم شده باشد به خاطر حکمتی است که در آن نهفته است. حتی آنجا که تقدّم و تأخّر به وسیله واو عطف نیز صورت گرفته است - علی‌رغم این که گروهی معتقدند "واو عطف" اساساً مفید ترتیب نیست - همین حکمت وجود دارد. بدین سبب، هر حرفی از کلام وحی، از سوی ارباب فن مورد تأمل قرار گرفته، و دنیایی از علوم و معارف ناب به برکت مدارس و ممارسه آن، تولید گشته، و این مسئله به‌طور طبیعی به حفظ و حراست قرآن نیز انجامیده است.

تقدم واژه به خاطر قدمت و تقدم زمانی مانند تقدم (صابئین) بر (نصاری) در آیه ۱۷ سوره حج و آیه ۶۹ سوره مائده، زیرا صابئین قبل از نصاری وجود داشته‌اند. از این باب می‌توان به تقدم واژه (انس) بر (جن) در پاره‌ای از آیات اشاره کرد. متخصصان حوزه بلاغت و علوم قرآنی گفته‌اند که تقدم (انس) در موارد فوق‌الذکر، به خاطر تقدم زمانی آنان است. مثلاً در آیه ۵ از سوره جن که می‌فرماید: ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّنْ نَقُولَ الْإِنسَ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾، تقدم انس بر جن بدان جهت است که انس قبل از جن مورد خطاب قرآن قرار گرفته است.

تقدم واژه به خاطر شرافت و مکان آن، مانند تقدم (نصاری) بر (صابئین) در آیه ۶۰ سوره بقره، زیرا "نصاری" اهل کتاب می‌باشند اما "صابئین" هیچ کتابی ندارد، لذا جایگاه و مکان آنان بسی بالاتر از جایگاه "صابئین" است. تقدم واژه (موسی) بر (هارون) در آیه ۴۸ سوره شعرا و آیه ۱۲۲ سوره اعراف نیز از همین مقوله است. مفاد متون تاریخی بیانگر آن است که "هارون" از نظر سنی بزرگ‌تر از "موسی" بوده است. بر این اساس می‌بایست بر ایشان مقدم گردد، اما به جهت مکان و مقام والایی که موسی به سبب نبوت و رسالتش پیدا کرده بود، بر "هارون" مقدم شده است.

تقدم واژه به جهت رفع ابهام و دفع توهم، مانند تقدم "هارون" بر "موسی" در آیه ۷ از سوره طه که چنانچه "موسی" مقدم می‌شد این توهم ایجاد می‌گردید که منظور ساحران از "رب" در آیه (آمنّا ربّ...) فرعون است، زیرا "فرعون" در دوران کودکی موسی را پرورش داده بود، اما زمانی که هارون بر موسی مقدم داشته شد این توهم برطرف گردید.

تقدم به خاطر خلقت شگفت‌انگیز و نیروی جسمانی زائد‌الوصف، مانند تقدم واژه "جن" بر واژه "انس" در آیات ۱۷ سوره النمل و ۳۳ سوره الرحمن. در این آیات، علت تقدم "جن"

بر "انس"، قوَّت و قدرت جسمی جنیان است؛ چراکه آن‌ها کارهای خارق‌العاده‌ای را برای حضرت سلیمان انجام می‌دادند که انسان‌ها از انجام آن ناتوان بودند. و یا در سوره الرحمن که "جن" مقدم شده بدان سبب است که جنیان برای بالا رفتن از مدارهای آسمان، از قدرت بیشتری برخوردار بودند، به دلیل این‌که خداوند قوی‌ترین ابزار را که همان شهاب‌سنگ‌ها هستند برای مقابله با آنان آماده کرده است.

منابع

- ابن المنیر، أحمد بن محمد الإسكندري المالکي (۱۹۷۲م). *الإنصاف فيما تضمنه الكشاف من الاعتزال*، چاپخانه مصطفی بابی الحلبي، مصر.
- ابن جماعه، بدرالدین (۱۹۹۰م). *کشف المعانی فی المتشابه من المثنائی*، تحقیق: عبدالجواد خلف، کراچی، سلسله منشورات جامعه الدراسات الإسلامیة، چاپ اول.
- أبو حیان، محمد بن یوسف (۲۰۰۱م). *تفسیر البحر المحیط*، تحقیق: عادل أحمد عبد الموجود - علی محمد معوض، بیروت، دار الکتب العلمیة، چاپ اول.
- اسکافی، الخطیب (۱۹۸۱م). *درة التنزیل و غرة التأویل*، بیروت، دار الآفاق الجدیدة، چاپ دوم.
- اصفهانى، الراغب (بی تا). *مفردات ألفاظ القرآن*، تحقیق: ندیم مرعشلی، بیروت، دار الفکر.
- انصاری، زکریا (۱۹۸۵م). *فتح الرحمن بشرح ما یلتبس من القرآن*، تحقیق: علی محمد الصابونی، مکتبة الصابونی.
- آلوسی، السید محمود (۱۹۷۸م). *روح المعانی فی تفسیر القرآن الکریم و السبع المثنائی*، دار الفکر، بیروت.
- بقاعی، ابراهیم بن عمر (۱۹۹۵م). *نظم الدرر فی تناسب الآیات و السور*، تحقیق: عبد الرزاق غالب المهدي، بیروت، دار الکتب العلمیة.
- جرجانی، عبدالقاهر (۱۳۶۶ش). *دلایل اعجاز*، تحقیق محمد رشید رضا، چاپ سوم.
- جوزیة، ابن القيم (۱۹۷۰م). *بدائع الفوائد*، بیروت، دار الکتب العربی.
- الدانی، عثمان بن سعید بن عثمان بن عمر (۲۰۰۷م). *الفرق بین الضاد والظاء فی کتاب الله عز وجل و فی المشهور من الکلام*، المحقق: حاتم صالح الضامن، دمشق، دار البشائر، الطبعة الأولى.
- زرکشی، بدر الدین محمد بن عبد الله (۱۹۸۰م). *البرهان فی علوم القرآن*، تحقیق: محمد ابو الفضل ابراهیم، دار الفکر، چاپ سوم.
- زمخشري، ابو القاسم جار الله محمود بن عمر (۱۴۰۷هـ. ق). *الکشاف عن حقائق التنزیل و عیون الاقوال فی وجوه التأویل*، بیروت: دارالکتب العربی، چاپ سوم.
- سهیلی، ابو القاسم عبدالرحمن بن عبدالله (بی تا). *ننائج الفکر فی النحو*، تحقیق: عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض، بیروت، دار الکتب العلمیة.
- عباس، فضل حسن (۱۹۹۱م). *اعجاز القرآن الکریم*، عمان.
- عسکری، ابو هلال، الصناعتین (۱۹۰۳م). *تحقیق علی محمد الجبای، محمد ابو الفضل ابراهیم*، داراحیاء الکتب العربیة، چاپ اول.
- عمر، أحمد مختار عبد الحمید (۲۰۰۸م) *معجم اللغة العربية المعاصرة*، عالم الکتب، الطبعة الأولى.
- کرمانی، ابو القاسم محمود بن حمزه (۱۹۹۷م). *البرهان فی توجیه مشابه القرآن لما فیہ من الحجة و البیان*، تحقیق: دکتر السید الجمیلی، مرکز التراث للنشر.
- مالقی، احمد بن عبد النور (۱۹۷۵م). *رصف المبانی فی شرح حروف المعانی*، تحقیق: احمد محمد الخراط، دمشق، چاپخانه: زید بن ثابت.
- مرادی، الحسن بن قاسم (۱۹۸۳م). *الجنی الدانی*، تحقیق: فخرالدین قباوة و محمد ندیم، بیروت، دار الآفاق الجدیدة، چاپ دوم.
- معرفت، محمد هادی (۱۳۷۹م). *علوم قرآنی*، تهران، سمت، چاپ اول.

References

- Abbas, Fazl Hassan (1991 AD). Ijaz Al -Qur'an Al -Karim, Oman. [In Arabic]
- Abu Hayyan, Muhammad bin Yusuf (2001 AD). Tafsir al -Bahr al -Musaq, research: Adel Ahmad Abd Al -Mawat -Ali Mohammad Mouwad, Beirut, Dar Al -Kutub Al -Elamiya, first edition. [In Arabic]
- Al -Dani, Othman bin Saeed bin Othman bin Umar (2007 AD) The difference between al -Zad and al -Za' in the book of Allah the Exalted and the Exalted and in Al -Mashoor Man Kalam, al -Muhaqq: Hatim Saleh al -Dhamman, Damascus, Dar al -Bashair, first edition. [In Arabic]
- Alousi, Sayed Mahmoud (1978 AD). Ruh al -Ma'ani in Tafsir al -Qur'an al -Karim and al -Saba al -Mathani, Dar al -Fikr, Beirut. [In Arabic]
- Ansari, Zakaria (1985 AD). Fathur Rahman, according to our interpretation of the Qur'an, research: Ali Muhammad Al -Sabouni, School of Al -Sabouni. [In Arabic]
- Askari, Abu Hilal, Al -Sanaatin (1903 AD). The research of Ali Muhammad Al -Jabawi, Muhammad Abul -Fazl Ibrahim, Darahiya al -Kitab al -Arabiya, first edition. [In Arabic]
- Beqaei, Ibrahim bin Omar (1995 AD). Nazm al -Darr, in the ratio of verses and surahs, research: Abd al -Razzaq Ghalib al -Mahdi, Beirut, Dar al -Kutub al -Elamiya. [In Arabic]
- Esfahani, Al -Ragheb (N. D). Al -Qur'an Vocabulary, Research: Nadim Marashli, Beirut, Dar Al -Fikr. [In Arabic]
- Ibn al -Munir, Ahmed bin Muhammad al -Iskandari al -Maliki (1972 AD). Al -Insaf Fima Thamila Al -Kashaf Man Al -Itzal, Mostafa Babi Al -Halabi Printing House, Egypt. [In Arabic]
- Ibn Jama'ah, Badraddin (1990 AD). Discovering meanings in Al -Mutshabaab Man Al -Muthani, research: Abdul Javad Khalaf, Karachi, Islamic Studies Society's publication series, first edition. [In Arabic]
- Jozia, Ibn al -Qayyim (1970 AD). Bade Al -Fawad, Beirut, Dar Al -Kitab Al -Arabi. [In Arabic]
- Jurjani, Abdul Qahir (1366). Reasons for Miracles, research by Mohammad Rashid Reza, third edition. [In Arabic]
- Kermani, Abu al -Qasim Mahmoud bin Hamzah (1997 AD). Al -Barhan in the explanation similar to the Qur'an when it comes to the argument and the explanation, research: Dr. Al -Sayed Al -Jumaili, Al -Trath Publishing Center. [In Arabic]
- Maleqi, Ahmad bin Abdul Noor (1975 AD). Al -Mabani classification in the interpretation of the meanings of letters, research: Ahmad Muhammad Al -Kharat, Damascus, printing house: Zayd Bin Thabit. [In Arabic]
- Marefat, Mohammad Hadi (1379 AD). Quranic Sciences, Tehran, Samit, first edition. [In Persian]
- Moradi, Al -Hassan bin Qasim (1983 AD). Al -Jani al -Dani, research: Fakhruddin Qabawa and Mohammad Nadim, Beirut, Dar al -Afaq al -Jadida, second edition. [In Arabic]
- Omar, Ahmed Mukhtar Abdul Hamid (2008) Al -Mu'jam al -Laghga al -Arabiya al -Mawdah, Alam al -Kutub, first edition. [In Arabic]
- Scafi, Al -Khatib (1981 AD). Darrat al -Tanzir and Ghora al -Taweel, Beirut, Dar al -Afaq al -Jalida, second edition. [In Arabic]
- Sohaili, Abu al -Qasim Abd al -Rahman bin Abdullah (N. D). Na'aj al -Fikr fi al -Nawh, research: Adel Ahmad Abdulmojood and Ali Mohammad Mowad, Beirut, Dar al -Katb al -Elamiya. [In Arabic]
- Zamakhshari, Abu al -Qasim Jarallah Mahmud bin Omar (1407 AH). Al -Kashaf on the facts of Tanzil and Ayun Al -Aghawil in the ways of Ta'awil, Beirut: Dar al -Kitab al -Arabi, third edition. [In Arabic]
- Zarakshi, Badr al -Din Muhammad bin Abdullah (1980 AD). Al -Borhan fi Ulum al -Qur'an, Research: Muhammad Abu Al -Fazl Ibrahim, Dar Al -Fikr, 3rd edition. [In Arabic]